

“ТРАЄКТОРІЯ ДУХОВНОГО ЗЛЕТУ НАУКОВЦЯ”

Наталія Кузякіна: автопортрет, інтерв'ю, статті з історії і теорії драми; україністика, лесезнавчі і театрознавчі студії; русистика, компаративістика; рецензії; контроверсійна історія літературного процесу 1950–1990 рр. крізь призму незаангажованої та ідеологічно глобальної критики; спогади / Упорядник, вступна стаття В. П. Саєнко; науковий редактор С. А. Гальченко. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2010. – 574 с.

Монографії Наталі Борисівни Кузякіної 1960-х – початку 1990-х років значною мірою доступні для відвідувачів наукових бібліотек. Однак неповна бібліографія праць дослідниці, наведена в кінці рецензованого збірника, засвідчує: чимало з її доробку залишається поза увагою науковців. І це аж ніяк не статті й дописи, які прив'язуються якимось чином до тематики чергових конференцій чи ювілеїв тощо. Видання вкотре переконує:

кожна праця Н. Кузякіної, більша чи менша, стала вагомим словом у літературознавстві чи театрознавстві, а головне, залишається актуальною й досі. Тому основним завданням цього збірника було зробити доступним для широкого кола дослідників і просто зацікавлених осіб значний обсяг раритетних раніше текстів Наталі Борисівни з різних галузей науки про літературу, драматургію зокрема, та про театр, розкиданих у журналах, газетах, збірниках та ін. і відомих досі тільки читачам чотирьох-п'яти академічних бібліотек.

Підзаголовок книжки може створити враження, що перед нами – хаотичний набір різноманітного наукового матеріалу, в якому розгублений читач мусить шукати тексти, суголосні до власних наукових зацікавлень. Ближче знайомство зі збірником переконує, що насправді він чітко структурований, навіть більше – має струнку внутрішню драматургію (свідомо чи підсвідомо, це відповідає колу наукових уподобань і композиції праць ученої). Ця драматургія покликана визначити (і, на моє переконання, визначає) основи наукової та людської величі Наталі Борисівни Кузякіної.

Існує твердження, що справжнє літературознавство не може бути українським, польським чи російським, воно є просто літературознавством.

Цілком можливо. Проте матеріал рецензованого збірника переконує в тому, що росіянка за походженням Н. Кузякіна стала одним із найвидатніших українських дослідників літератури, творців саме українського літературознавства. Вона чудово володіла здобутками світової теорії та історії літератури, ширше – мистецтвознавства, від природи була обдарована витонченим естетичним чуттям, що дозволяло дуже аргументовано вибудовувати власну ієрархію мистецько-літературних цінностей, із якою більшою чи меншою мірою погоджувалася абсолютна більшість її читачів. Тому дослідження Н. Кузякіної сприймаються науковцями безвідносно до їхньої національності, хоча за духом вони наскрізь національні. Національні, коли йдеться про естонський, литовський, латвійський, грузинський чи російський театри, про російську літературу. І, безперечно, національні, коли авторка пише про українську літературу, театр, мовні проблеми тощо.

Н. Кузякіна стала дослідником української літератури випадково, про що дізнаємося зі збірника. Рафінована естетка, вона сама зізнається, що спочатку дещо зверхньо оцінювала її здобутки, майже індиферентно ставлячись до Шевченка й високо цінуючи творчість хіба що Лесі Українки. Любод до

поетеси та її творів Н. Кузякіна пронесе через усі подальші свої дослідження. Але професійний обов'язок добре вивчити об'єкт дослідження – українську літературу, театр – відкриває перед науковцем майже не займані поклади естетичних цінностей, які становлять собою здобутки не лише вітчизняної культури, а й світової. Процес становлення *українського* літературознавця постає зі сторінок інтерв'ю дослідниці, з її праць, а також зі вступної статті Валентини Павлівни Саєнко, яка доносить до нас не тільки маловідомі чи невідомі факти біографії Н. Кузякіної, а й потаємні думки, спогади, висловлені у щирому інтимному спілкуванні. Від початку 1960-х років українська культура перестає бути тільки об'єктом професійної діяльності (завжди високого рівня) – з'являється захоплення довершеністю багатьох здобутків цієї культури і, відповідно, безмежна любов. Ця любов не породжує бездумного захвату, притаманного багатьом сучасним дослідникам, коли всі раніше табуйовані імена і твори раптом оголошуються видатними чи й шедевральними. Так, опубліковані праці переконують, що Н. Кузякіна досить критично оцінює твори багатьох "авторитетних" авторів (наприклад, І. Дніпровського, Г. Епіка, "Вальдшнепи" М. Хвильового та ін.). Але на цьому тлі ще ціннішими й незаперечними постають її високі оцінки неперебутних витворів мистецтва. Насамперед це стосується української драматургії ХХ ст., особливо – творчості Миколи Куліша, якого Н. Кузякіна наново "відкрила" для українців і світу, надзвичайно розмаїтого й цікавого мистецтва 1920–1930-х років. Українське бачення літературних явищ і проблем, уписування українського мистецтва у світовий контекст і навпаки, уміння передати українську суспільно-літературну специфіку, навіть певний колорит пронизують праці дослідниці. На довгий час її відлучають від України та українського мистецтва, але за першої ж нагоди, на переломі 1980–1990-х, вона знову повертається до наукової любові всього свого життя – до М. Куліша, до українського театру, до сміливих творчих експериментів 20–30-х років ХХ ст.

В українському літературознавстві двох

останніх десятиліть запанувало суцільне захоплення новомодними методологіями. Ми отримали новаторське прочитання відомих і невідомих текстів, додалися нові грані в інтерпретації класики і некласики, проте все частіше виникає враження переживання старої жуйки. Н. Кузякіна мала дослідницьке обдаровання від природи, тому могла досягти чималих успіхів у такого штибу теоретизуванні. Проте потяг до відкриття незнаного спонукав її до активних пошуків усе нового емпіричного матеріалу, який потім варто би було узагальнити теоретично, а заодно фактами перевірити істинність теорії. Можна лише позаздрити її науковій сумлінності, скрупульозності, більше того, самовідданості улюбленій справі аж до глибини кишені. У цьому переконують поїздки науковця в Олешки-Цюрупинськ у 1960-і роки, щоби встигнути зібрати інформацію від сучасників М. Куліша. А чого варті мандрівки за власний рахунок у роки "перестройки" на далекі навіть від Ленінграда Соловки, прискіпливі пошуки в північних архівах крихт відомостей про українських митців у ґулагівських таборах, про їхню творчість у тих нелюдських умовах! І це в той самий час, коли все розсипалося, одні творили капітали, інші мітингували... Зараз стає соромно, що за десяток років більш-менш стабільного життя майже жодного поступу порівняно з результатами наполегливої діяльності Н. Кузякіної не досягнуто. Мабуть, можна й потрібно через двадцять років полемізувати з дослідницею. Тільки за нею – вагомі аргументи, значну частину з яких вона здобула сама.

Найбільше уваги авторка передмови й укладач збірника В. Саєнко прагне повернути до високих моральних чеснот Наталі Борисівни. Це висока оцінка не лише Кузякіної-людини, а й Кузякіної-науковця. Незалежна й "негнучка" в повсякденному житті, вона виявляла такі ж риси в науковій роботі. Із жорстокістю й бездушністю влади Н. Кузякіна вперше зіткнулась у 13 літ, коли отримала вирок – 10 років таборів. На щастя, таборів удалося уникнути. Про цей факт, який, зрозуміло, старанно приховували в роки радянської влади, авторка передмови повідомляє вперше. Найчастіше після

такого удару, ще й у підлітковому віці, людина або ламається, перелякано уникає будь-яких конфронтацій, або перетворюється на затятого борця задля боротьби. Н. Кузякіна не злякалась і не стала заангажованим ідеологом від літератури. Вона залишилася сумлінним дослідником, який спирається лише на факти й неупереджений аналіз, але сумлінність не давала їй морального права замовчувати, приховувати отримані результати чи пристосовувати їх до панівної ідеології. Так, були спроби прикритися цитуванням Леніна, наводити якись інші фрази з класики компартійно-радянської ортодоксії (ці вислови не суперечили науковим істинам), однак усе це було намарно: наглядачі від мистецтва дуже легко розгадували наївні “хитрощі” Н. Кузякіної й нещадно били за ці явні та приховані “гріхи”. У цьому легко переконатися, коли перечитати статті “літературознавців” із підрозділу “Contra” в розділі “Рецепція та інтерпретація публікацій Наталі Кузякіної”. Але є й підрозділ “Pro”, який переконує, що дослідниця не була самотньою, що її праця дістала належне поцінування в сучасників, навіть якщо це поцінування подавалося в дуже завуальованій формі. Головний висновок: високі моральні чесноти в людському вимірі переростають у вагомість наукових здобутків, які базувались на сумлінності пошуку й висновків, професійній самоповазі та обов’язковості, відповідальності за кожне слово, сприйнятті роботи, часто рутинної, як покликання. Тому так багато у збірнику цікавих думок, суджень, вагомих аргументів і висновків, а ще більше – спонук до нових шукань. Принаймні особисто читав із олівцем і час від часу відзначав собі “імпульси”, які дають поштовх до власних наукових розвідок. Словам, справді, тісно, а

думкам – розлогий простір.

Збірник, крім усього іншого, можна назвати ще й бенефісом авторки передмови й упорядниці В. Саєнко. Адже маленьким науковим подвигом можна назвати той факт, що вона самотужки, без жодної фінансової винагороди, підготувала оригінал-макет видання, провела скрупульозний збір матеріалу з малодоступних джерел, упорядкувала його, а ще була літредактором, коректором, ілюстратором... Чимало фотографій друкуються вперше з особистого архіву Валентини Павлівни. Видання побачило світ усупереч різним перепонам, насамперед браку коштів. Щоби надрукувати якомога більше текстів, довелося вдаватися до дрібного кегля, тому 570 сторінок збірника можна спокійно множити на півтора. Не може книжка похвалитися особливою пишнотою – яскраві лише палітурки зі світлинами молоді красуні Н. Кузякіної. Але композиція збірника, вишукана й майже довершена, свідчить про те, що В. Саєнко вклала в нього роки праці, натхнення, душу. Довго думав, який заголовок дати для рецензії. І не вигадав нічого кращого, ніж процитувати заголовок передмови до збірника, написаної Валентиною Павлівною.

“Я виконала свій християнський обов’язок перед Наталею Борисівною”, – скромно, але щиро зізналась упорядниця, коли книжка побачила світ. І додала: “А скільки ж залишилося ще неопублікованого зі спадщини Кузякіної...” Можливо, ще знайдуться високоморальні спадкоємці Наталі Борисівни, сумлінні, креативні й безкорисливі, як В. Саєнко. А може, час долучитися й академічним інституціям, закладам, у яких працювала і творила їм високе реноме Н. Кузякіна?

Отримано 23 березня 2011 р.

Микола Васьків
м. Кам’янець-Подільський